

Скороход О. В.

ЛЮТНЕВА РЕВОЛЮЦІЯ: РЕАКЦІЯ НАСЕЛЕННЯ НА ЗМІНУ ВЛАДИ ТА ВИБУХ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ СТИХІЇ В КИЄВІ НА ПОЧАТКУ 1917 РОКУ

Стаття є спробою дослідити ставлення мешканців Києва до Лютневої революції та їхні рефлексії щодо нового режиму у першій половині 1917 року. Проблему висвітлено з позицій історичної антропології, досліджено важливі моменти революційності: делегітимацію попередньої влади і ставлення до нової.

Перша половина 1917 р. в Україні є цікавим періодом не лише з точки зору значущості моменту. Післяреволюційні місяці, позначені усвідомленням ідеологічних основ революції широкими верствами населення, а також оформленням і пристосуванням політичних партій і організацій до нових умов, у Києві характеризува-

лися цілковитою мішаниною ідей, вимог та уявлень про поточні події. Значною мірою це було спричинене раптовістю й запізненням оголошення новин про події в Петрограді. Ця стаття є спробою дослідити революційну стихію в Києві, тобто настрої його мешканців у час першої ейфорії й хаосу. Проблема має два аспекти: сприйняття

факту зміни режиму, ставлення до нової влади та очікування від неї; делегітимація попереднього режиму й відмежування від нього.

Новини про події у Петрограді наприкінці лютого до Києва дійшли із запізненням, і весь цей час місто жило своїм звичним розміреним життям. Про це згадують мешканці і подорожні, які тоді прибули до Києва [1]. З телеграми, надісланої з Петрограда до Комітету південно-західного фронту в ніч на 1 березня, про ситуацію в місті дізналося вузьке коло людей: члени Комітету південно-західного фронту Всеросійського союзу міст та їхнє оточення. Текст телеграми зі столиці, а водночас і різноманітні чутки поширювалися містом [2], але в пресі перші повідомлення про зміну влади з'явилися лише 3 березня й безпосередньо поставили киян перед фактом падіння режиму [3].

Громадяни відреагували миттєво. У громадських, професійних організаціях відбувалися екстрені зібрання, у навчальних закладах припинявся навчальний процес і організувалися стихійні мітинги. Обговорювали головне для всіх питання - визнання Тимчасового уряду. Петроградській Раді робітничих депутатів (далі - РРД) почало надходити безліч вітань і запевнень у прихильності до нової влади.

Революційні події викликали справжній ажіотаж і полювання за свіжою інформацією, брак якої відчувався з огляду на запізнiлу поінформованість [4]. Такими настроями були охоплені не лише ідейні опозиціонери царату. Радість висловлювали навіть недавні монархісти [5]. До досягнення компромісу між Тимчасовим урядом і Центральною радою легітимну владу в місті представляли комісар Тимчасового уряду і Виконавчий комітет Об'єднаних громадських організацій Києва (далі - ВК). Важливу роль відігравала також Міська Дума. Саме цей орган приймав всі великі паради і маніфестації, спільно з ВК. Від органів нової влади чекали вирішення тих завдань, якими нехтував попередній уряд. Це, насамперед, забезпечення армії й успіх у військових діях та «процвітання вітчизни».

Характерно, що великих розбіжностей у деклараціях різних політичних сил у перші місяці не було. Аналізуючи гасла найбільших демонстрацій, бачимо близькі за духом лозунги: «Да здравствует народная армия», «Да здравствует новое правительство и свобода», «Да здравствует обновленная Россия», «Война до победного конца. Да здравствует свобода. Все для войны!..» [6]. Якщо серед різних політичних сил не виникало незгодженостей стосовно визначення завдань революції, то в питанні майбутнього устрою

Росії існували значні розбіжності (часто навіть усередині одного політичного табору). Популярними були різноманітні гасла - від федерації до самостійності національних окраїн. Найкрасномовнішими в цьому сенсі є українські лозунги: «Вільна Україна у вільній Росії», «Автономна Україна», «Самостійна Україна з вільною Росією», «Федеративна Україна», «Хай живе вільна республіка» [7]. Загальноприйнятою й найбільш популярною фразою була «Демократична республіка».

Власне, атмосферу весняного Києва 1917 р. можна схарактеризувати як ейфорію. Під час читання спогадів і хронік того часу виникає враження, що спокою на центральних київських вулицях зовсім не було через постійні стихійні мітинги, на які збирались приїжджі люди та селяни, не говорячи вже про великі демонстрації. Тимчасовий уряд авансом отримав повну довіру населення. Здобутком нової влади вважали незвично низькі ціни на продукти харчування, яких було вдосталь (зокрема, м'яса та хліба) на київських базарах. Хоча, з іншого боку, такі ліберальні ціни, які трималися протягом першого місяця, також свідчили про підтримку уряду селянами. На деяких підприємствах «у зв'язку з моментом» на загальних зборах робітників було ухвалено рішення подовжити робочий день на годину [8]. Подібних прикладів безліч.

Узагалі період березень-квітень - це час мітингів і зібрань. М. Галаган так характеризує тогочасну київську дійсність: «... в усіх, мабуть, більших помешканнях по всьому місті функціонували всякі громадські, політичні, професійні організації... Словом, життя зовсім інше» [9]. «Кожний громадянин робив, що хотів і як хотів. На вулицях і площах Києва, а навіть в самому будинку Центральної ради відбувались безперестанно мітинги і дебати, Україна стала найдемократичнішою державою в світі» [10]. Після висловлення довіри Тимчасовому уряду, РРД, комісару Києва й Виконавчому комітету актуальними стали обговорення майбутньої діяльності та обрання делегатів у представницькі органи.

Автори практично всіх доступних для нас мемуарів і статей у тогочасній пресі акцентують увагу на контрасті між відносно тихим дореволюційним Києвом та Києвом, у якому за нової влади життя вирувало. Це проявлялось практично в усьому: змінились офіційні звернення, на вулицях з'явилося безліч карикатур на царя (їх створювали ще й з тієї причини, що майже всі реальні портрети Миколи Романова було знищено), набули популярності «ідеологічні» дитячі ігри та вуличні вистави [11]. Це відсторонення

проявлялось і в особистісній формі: через інтерес до невідомих сторін життя монаршої родини, а відтак спотворення інформації та вигадок, поширення нових і давніх чуток про царицю й Распутіна тощо. Київські газетні кіоски та газетярі пропонували широкий спектр літератури на відповідну тематику [12]. «Анафема» стосувалася всієї династії: популярними стали біографічні екскурси в історію про попередників скинутого царя до Петра I включно. Однак цей процес не супроводжувався жодними насильницькими діями. Наприклад, повернення до Києва та від'їзд у Крим Марії Федорівни, Олександра Михайловича й Ольги Олексіївни Романових не викликали особливого ажіотажу й помітних проявів агресії: на залізничній станції у Святошино біля потяга просто зібрався натовп цікавих [13]. 1 березня, ще до офіційних повідомлень про зміну влади, в присутності Марії Федорівни відбулася панахида за Олександром II [14] і жодних натяків на незадоволення династією чи режимом не було.

Неприйняття й негативне ставлення до царського режиму запеклих прихильників революції позначилося на особах, які так чи інакше, в міру своєї професійної діяльності були з ним пов'язані. Про такі випадки, зокрема, згадує Н. Полонська-Василенко. У словесних конфліктах часто звучали фрази на кшталт: «порядна» людина не могла бути директором за царського режиму» [15], «буржуазний вчений» [16] або «ви для нас чужа людина» [17].

Подібні настрої посилювалися через те, що часто нові установи та організації розміщувалися в установах старого режиму. Так, у колишньому жандармському управлінні було бюро гуртожитку амністованих, штаб партії есерів, кілька видавництв [18], у Маріїському палаці - РРД, редакції кількох періодичних видань.

Постало питання негайної амністії в'язнів, незалежно від провини, міри покарання та характеру статті, лібералізації покарань і суспільного життя загалом. Щодо необхідності скасування на території колишньої імперії смертної кари особливих дискусій не велося, але сам факт викликав безліч розмов. Проте надалі тотальних оголошень амністії не відбулося. Натомість в'язні з власної ініціативи здобули право бути «суб'єктами» революції, висловити підтримку новому уряду та провести власну маніфестацію (вже випробувавши на собі в ході захоплення в'язниці дію спирту з місцевої аптеки) [19].

Особливий резонанс і навіть задоволення викликало скасування поліції [20], незважаючи на те, що київський поліцеймейстер висловив під-

тримку новій владі [21]. Не лише із жандармерією, а й із поліційним відомством загалом, в першу чергу, асоціювали старий лад. Ще до офіційного скасування інституту поліції нерідко траплялося самочинне роззброєння працівників цієї служби. Після відповідного наказу поліціантів фактично викинули на вулицю [22], щоправда багато з них було мобілізовано на фронт. Додільність такого кроку також викликала у масах полеміку, оскільки населення не вважало «поліцейських» потенційно хорошими солдатами. Характерно, що поряд із плітками й історіями про особисте життя Романових і перших людей в царському апараті великий інтерес викликав перебіг буднів у Косому капонірі та поліційних установах [23].

Паралельно з процесом ліквідації поліційного відомства у суспільстві почалася мало не істерія з розкриттям філерів, провокаторів, осіб і організацій, що співпрацювали з царським режимом. У газетах із квітня місяця публікувалися списки осіб із різних куточків колишньої імперії з повною інформацією про їхню діяльність [24]. На київській пошті нібито виявили два секретні комітети, «чорний» і «жовтий», які займалися цензурою іноземних газет і журналів та переглядом приватних листів [25]. Цілком можливо, що траплялись і наклепи, про що попереджали пп. Мельгунов та Бурцев зі сторінок «Нової Ради» та «Боротьби». Вони звернулися до газет не публікувати списки провокаторів без остаточного з'ясування таких фактів [26].

Зміни відбувалися також і на формальному рівні, наприклад, у кліше офіційних звернень: у церквах при читанні молитви зупинялися, коли треба було згадати ім'я царя, церковними ієрархами у зв'язку з цим було внесено зміни до поминальників [27], така сама проблема виникла й із формою ухвали судових рішень [28]. Однак усі зміни були стихійними й у цій сфері панувала цілковита невизначеність. Наприклад, певний час Київський університет зберігав у своїй офіційній назві слово «Императорский» [29].

У цей період виникла потреба візуальної ідентифікації з революцією. Для участі в зібраннях, демонстраціях та «вільних висловлюваннях» потрібна була нова символіка. Це, насамперед, червоний колір стягів, одягу, написів, національна символіка, пісні, які посіли місце офіційних гімнів. Національні символи й особливо червоний колір набули масового поширення у більшості відомств, установ, крамниць тощо [30]. Вони відігравали важливу роль не тільки під час демонстрацій, що виявлялося у святковій формі й часом було продуктом фантазії маніфестантів

(від стягів, відповідного «революційного» одягу до таких аксесуарів, як червоні банти, стрічки та подібні їм дрібнички), а й впливали і на повсякденну моду (одяг червоного кольору). Українці та народи, які до революції були внесені до категорії іноземців, вільно використовували свої національні символи, мову в лозунгах і деклараціях та національний одяг.

Іноді під час мітингів вивішували триколірний прапор, але, зважаючи на протести, викликані такими діями, це не мало системного характеру [31]. Загалом уявляється, що перспектива демократичних перетворень задовольняла всіх (може, окрім жандармів) або, принаймні, не викликала очевидних протестів (реакція людей старшого віку консервативного виховання могла бути непередбачуваною [32]). Аргументом на користь використання старого прапора була формула, що це стяг держави, а не царя [33]. До того ж місце національних прапорів, зокрема українського, і не лише в національних установах, також викликало дискусії й обговорення, в тому числі й у Центральній раді [34].

Надпопулярною стала «Марсельеза». Вона звучала не лише на зібраннях і офіційних подіях. Часто співали також пісню «Отречемся от старого мира», зважаючи на символічність цих слів. На акціях, організованих національними партіями та організаціями, популярними були музичні твори, знакові для історії та розвитку національного руху народів. Зокрема, на українських маніфестаціях та в українських колонах, які брали участь у загальних мітингах, звучали «Ще не вмерла Україна», «Заповіт», «Гей не дивуйте» (про «Марсельезу» не згадуємо тут, оскільки вона неодмінно входила до репертуару музичного супроводу будь-якого заходу) [35].

Французький гімн був не єдиним революційним запозиченням. Збільшився інтерес до подій французької революції, її права й діячів того часу, до англійської революції. Завдяки цій тематиці пропозицій на ринку брошур та інформагіток побільшало, так само як і збільшилась кількість публічних лекцій та семінарів про історичні події, які вважали попередниками Лютневої революції [36]. Також теми з «вітчизняної» й національної історії, які раніше, через загальноприйнятну ідеологію, взагалі не обговорювалися, почали викликати жваві дискусії. Створювались спеціалізовані наукові товариства, читались лекції на «свіжі» теми. Активно діяли українські гуртки та робітничі клуби, при яких функціонували курси й позашкільні заклади освіти з вивчення української мови, літератури, історії, географії, фахових дисциплін, а також природи національ-

ного питання [37]. У цьому плані варто виділити ще одну групу загальних лекцій - це загальноінформаційні лекторії, суть яких спрощено можна визначити кліше «які блага несе в собі революція». Пошук нової традиції відбився й у матеріальних символах (наприклад, портрети Шевченка, Червоний прапор подій 1905 р., який винесли на демонстрацію робітники заводів земського союзу і який відіграв роль цінної реліквії [38]).

Населення як Києва, так і окраїн прагнуло інформації. Окрім вже згаданих брошур і видань, знайшли свого масового читача політичні брошури та памфлети, які, проте, не задовольняли попит цілком, тим більше, що до Києва по відповідну літературу за дорученням командування приїжджали солдати з фронту, часто нею цікавилися приїжджі селяни [39].

З'явилась мода підкреслювати свою прихильність до революційних змін відповідним стилем одягу. Цим вирізнялись насамперед чиновництво та люди середнього достатку. Нерідко можна було зустріти цивільного у військовій формі, і це зовсім не обов'язково був урядовець або військовий працівник. Це пов'язано з тим, що, враховуючи роль солдатів у лютневих подіях, вони стали для мирного населення свого роду «persona grata». Таке змістове навантаження екстраполювалось на означення прихильності до нового ладу, а солдатська шинель була своєрідним посвідченням для «справжнього товариша». Взагалі, як зазначає Д. Дорошенко, кожен намагався приховати «не ту» соціальну належність [40].

Новий уряд можна було підтримувати і в активній формі. У перші післяреволюційні місяці проводилося багато кампаній зі збору коштів на потреби уряду, армії або національних організацій, влаштовувалися благодійні чи звичайні концерти, присвячені новій свободі. Діяли каса пожертв на потреби Червоного Хреста [41], все-російська каса «Займу свободи», проект якої реалізовували паралельно з однойменними лекціями [42], каса національного фонду Центральної ради [43].

Щодня, як уже зазначалося, відбувалися організовані та стихійні мітинги, де так або так порушувалися злободенні питання й проявлялась «нова політична свідомість». Вони різнилися за організацією, характером, масштабністю, національним складом учасників. Тому для розуміння настроїв населення показовими є три мітинги, що мали загальний характер і відбулися фактично під патронатом Київської Міської Думи та Виконавчого комітету. Це Прийом маніфестації війська Думою 6 березня, Свято Свободи 18 березня та

демонстрація 1 травня (перехід на григоріанський календар стався майже через рік, тому демонстрація відбулася 19 квітня за старим стилем). Інші демонстрації, навіть найчисленніші, проводилися за підтримки (на підтримку) окремих політичних, часто тотожних національним, сил, а червнева маніфестація, що мала б засвідчити єдність революційного табору, показала наочно ідейні розходження між партіями різних напрямів.

Найперше, що впадає в очі - це єдність виступів, дуже строкатих за своїми параметрами: «Хоча в організації демонстрації не було єдності, але підйом був настільки великим, що зовні зменшував розрізненість, кожна група, зустрічаючись, обмінювалась громом дружніх привітань» [44].

Оскільки акції відбувались часто, і маніфестанти весь час десь збиралися, за різними групами закріпилися певні місця Києва. Наприклад, місцем проведення мітингів під проводом українських партій і організацій були території біля Володимирського собору та Софіївська площа.

Зрозуміти сутність цих маніфестацій дають змогу тогочасні хроніки, декларації та промови. При цьому очевидними стають такі тенденції: 1) наявність національного чинника у вигляді національних демонстрацій-колон (української, польської, чеської, єврейської, мусульманської тощо) з відповідним символічним оформленням (знамена, гасла, музика). Хоча сприймалися вони виключно як фрагменти єдиної загальної демонстрації, що виражають своє культурницьке право; 2) переоцінка цінностей, що формально проявлялася в глумі над старою символікою та монументами старого режиму або навіть їх знищення (ганебне зняття пам'ятника Столипіну [45]). Місце скинутих пам'ятників мали б посісти нові (проект Центральної ради, що передбачав встановлення на місці постаменту Миколи I пам'ятника Тарасові Шевченку); 3) поява нової символіки; 4) показове вшанування вояків, що брали участь у війні; 5) прихильність до нового ладу та його представників, а також активне невдоволення органами старого режиму (наприклад на Святи Свободи, на вимогу солдатів і мітингуючих, було вирішено арештувати колишнього коменданта київської фортеці Медера та його ад'ютанта Афнера [46]); 6) яскраво виражений стан ейфорії (про це свідчить аналіз промов та вітань, що їх настрої та атмосферу різні джерела передають ідентично, див., зокрема [47]).

Про демонстрацію 1 травня (19 квітня) потрібно сказати окремо. Специфіка мітингів

19 квітня полягала в тому, що в них брали участь переважно робітники [48], тому свято вважалося пролетарським. Проте решта киян, хоч і не брала в них участі, солідаризувалася з мітингуючими, отже, окрім загальної демонстрації, в місті проходило безліч менших за кількістю учасників зібрань, які відрізнялися за певними критеріями, але саме національний принцип був найпомітнішим.

Аналізуючи події того часу, можна стверджувати, що більшість демонстрацій мали підкреслений український характер [49].

Окрім загальних вимог, набули актуальності давні наболілі професійні проблеми й такі, що стосувалися обмеженого або закритого соціального середовища. Наприклад, багато уваги у пресі приділялося робітничому питанню, зокрема вимогам щодо покращення санітарних умов та запровадження 8-годинного робочого дня. На багатьох підприємствах це призвело до конфліктів робітників із керівництвом і навіть страйків [50]. Але до страйків приєднувалися далеко не всі, часто свою незгоду висловлювала меншість працівників. У той же час робітничі демонстрації у березні-квітні носили мало не фанатичний характер, до них приєднувалися підмайстри та домашня прислуга. Проголошену рівність прав було сприйнято буквально. Вимоги служниць (хай навіть і не внесені в список офіційних гасел, бо хотіли мати право користуватися роялями та гардеробами своїх господинь) у поважних обивателів викликали велике обурення [51-52]. Схожа атмосфера панувала й у військових частинах, що на той час перебували в Києві. Головними вимогами депутатів із солдатського середовища були відміна давніх методів покарання, зменшення залежності від офіцерів у справах, не пов'язаних безпосередньо з військовою підготовкою [53]. Незадоволення рядових своїми командирами нерідко розв'язувалось у радикальний спосіб шляхом арешту та роззброєння останніх солдатами. Начальник київського військового округу Оберучев був змушений вживати певних заходів для врегулювання ситуації у військових частинах [54].

Нами розглянуто рефлексії населення на революційні зміни. Але у побутовому плані вчинки часто не збігалися з декларацією свободи.

Спершу визначимо, що малося на увазі під новою свободою. Для цього застосуємо метод контент-аналізу опублікованих у пресі декларацій, звернень і мемуарів із оцінками «свободи». Отже, у поняття здобутої свободи вкладалося:

Вирішення продовольчої проблеми - 3
Етичність, переоцінка цінностей і чесна
робота на новий лад - 9

Можливість використання нової символіки - 15
Розпуск поліції й установ минулого режиму
та заміна їх новими - 25

Свобода слова, пересування та зібрань - 24.

Збільшення поставок хліба й падіння цін на продукти були сприйняті позитивно, але це не було основним. Використання нової символіки пов'язане з визнанням нових органів влади. Про свободу слова, зібрань і пересувань вже було сказано. Необхідно докладніше зупинитися на зміні цінностей і моральному обов'язку. Головні очікування від нового уряду - це покращення становища в армії та на фронті й процвітання Росії, що всіляко підкреслювалося різноманітними деклараціями в пресі, службових установах, навчальних закладах. В останніх лунали заклики про необхідність вчитися на благо «майбутнього відродження Росії», для «нового життя», тому що для цього потрібні хороші фахівці [55], почастишали звернення начальника київської міліції до візників, офіціантів і комунальної служби міста й загалом до обивателів про неприпустимість проявів агресії, спекуляції та грубощів щодо клієнтів, оскільки «революція - це Свобода, а Свобода не несе в собі грубощів» [56]. Важко сказати, чи мали якийсь вплив такі заклики, тому що є безліч фактів про невідвідування занять у вишах, скарги про хамство, погане обслуговування, відсутність сталої такси на екіпажі та негідні вчинки візників, які вибирали клієнтів «по мордах», байдужість кондукторів, не увагу офіціантів до людей із невеликими статками [57]. Траплялись самосуди, у тому числі й над священиками [58]. У квітні невідомі осквернили кілька мощей святих [59], після чого було зроблено черговий заклик до віруючих про необхідність зберігати спокій.

Про важку криміногенну ситуацію в цей час свідчать спогади та звіти міліції. Крім того, поштовхом до шахрайства й спекуляції стали деякі явища, породжені самою революцією (шахрайство з благодійними касами, коли створювались «липові» пункти збору пожертв на потреби Червоного Хреста, перепродаж солдатського обмундирування). Отже, нижчі верстви населення вітали новий порядок, але на практиці незаможне населення сприйняло його як повне нехтування старими нормами поведінки.

Крім того, виникла тривога щодо можливості єврейських погромів. Відповідні заклики пролунали у квітні перед Великоднем, коли в місті з'явилися анонімні листівки, швидше за все, поширені чорносотенними [60]. Хоча жодних ексцесів не сталося, але цьому питанню приділялося багато уваги, проводилися профілактичні заходи у формі закликів до громадян [61].

Після піднесення, яке тривало впродовж перших трьох місяців, невирішені старі й поява нових проблем стали своєрідним холодним душем для обивателів. Всі знакові політичні й військові події населення почало сприймати крізь призму буденних проблем, що зумовлювало часом неадекватну реакцію. Із часом кількість і рівень прояву активних дій зменшувався. До того ж, загальний революційний рух втратив штучну єдність і позначився кристалізацією різних політичних і національних таборів.

Підсумовуючи викладене, можна сказати, що Лютневу революцію в Києві практично всі верстви населення сприйняли піднесено. Революційні події викликали загальну ейфорію, з новим ладом пов'язували багато надій, насамперед, щодо вирішення злободенних проблем, які не вдалося вирішити попередньому режиму. Делегітований попередній режим поступився місцем новій революційній традиції.

1. Білон П. Спогади.- П'єтсбург, 1952.- Ч. 1.- С 32; Василенко Н. К. Спогади // Василенко К. П. Статті, спогади, листування: В 2 ч.- К., 2002.- Ч. 2.- С 204; Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє минуле (1914-1920).- Мюнхен, 1969.- С 81; Петрів В. Спомини з часів Української революції (1917 - 1921).- Львів: Червона калина, 1927.- Ч. 1. До Берестейського миру; Потоцький А. В. Выпускник Павловского военного училища, командир роты 4-го батальона лейб-гвардии Павловского полка. Дневник 24 февраля - 1 апреля 1917 года // ІР НБУВ - Ф. 96.- Сп. р. 133.
2. Білон П. Вказ. праця.- С. 32; 1917 год на Киевщине. Хроника событий (Сост. А. Иргизов, В. Манилов, Ф. Ястребов) / Под ред. В. Манилова.- К., 1928.-С. 1.
3. Киевлянин - 1917.- № 62; Киевская мысль - 1917.- № 62; Последние новости - 1917.- № 4384.
4. Дорошенко Д. Вказ. праця.- С 32; Киевская мысль.- 1917.-№ 64.
5. Лейхтенбергский Н. Воспоминания об «Украине». 1917-1918.- Берлин, 1921.- С. 9.
6. Киевская мысль.- 1917.- № 67.
7. Киевская мысль.- 1917.-№ 79.
8. Киевская мысль.- 1917.- № 64.
9. Галаган М. З моїх споминів.- Ч. 2.- Львів, 1930.- С. 101.
10. Станімір О. Моя участь у визвольних змаганнях 1917-1920 рр.-Торонто, 1966.-С. 16.
11. Григор'єв Г. У старому Києві. Спогади.- К., 1961.- С. 294.
12. Там само.- С. 294, 295; Киевская мысль. - 1917.- № 118.
13. Киевская мысль.- 1917.- № 85.

14. Там само.
15. *Полонська-Василенко Н.* Революція 1917 року: Спогади // Український історик.- 1988.- №1-4.- С 125.
16. Там само.- 1989.- № 1-3,- С 107.
17. Там само.- 1988 - №1-4.- С 128.
18. Киевская мысль,- 1917.- № 93.
19. Там само.- № 82.
20. *Григор'єв Г.* Вказ. праця,- С. 291; *Дорошенко Д.* Вказ. праця.- С 84.
21. 1917 год на Киевщине.- С. 2.
22. *Дорошенко Д.* Вказ. праця,- С 84.
23. Последние новости,- 1917,- № 4536, 4537.
24. Киевская мысль.- 1917,- № 88, 93; Последние новости,- 1917,-№ 4419.
25. Там само.
26. Боротьба,- № 3.
27. Киевская мысль,- 1917,-№ 64.
28. Там само,- № 66.
29. Там само.- № 64.
30. Там само.- № 93.
31. Воля народа.- 1917.-№ 3; Киевская мысль.- 1917.- № 93; Последние новости,- 1917,- № 4438.
32. *Полонська-Василенко Н.* Революція 1917 року: Спогади // Український історик.- 1988,- № 1-4.- С. 123.
33. Воля народа,- 1917,- № 3.
34. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У 2 т.-К.: Наук, думка, 1996.-Т. 1.-С. 41, 42, 49.
35. Там само.- С. 49.
36. Киевская мысль.- 1917.-№ 94, 97, 118; Последние новости.- 1917.-№ 4438.
37. Нова рада.- 1917.-№ 128.
38. Киевская мысль,- 1917,- № 67.
39. *Кушнір-Марченко К. Ф.* Щоденник. Том III. 14 серпня 1915-1 січня 1918 р. // ІР НБУВ - Ф. 133 - Спр. 3,- Арк. 235; Киевская мысль,- 1917,- № 118.
40. *Дорошенко Д.* Вказ. праця,- С. 156.
41. Киевская мысль,- 1917,-№ 74.
42. Там само.-№ 94, 97, 100.
43. *Василенко К. П.* Листи до Н. Трембіцької // Василенко К. П. Статті, спогади, листування: В 2 ч,- Ч. 2 - К., 2002,- С 54.
44. *Бош Е.* Год борьбы,- К., 1990,- С. 29.
45. Киевская мысль,- 1917,- № 77.
46. Там само,- № 66.
47. Там само.
48. Киевская мысль.- 1917.- № 100.
49. *Дорошенко Д.* Вказ. праця.- С. 89; *Русова С.* Мемуари. Щоденник.- К., 2004.- С. 178; *Грінченко М.* Лист до Н. Дорошенко від 20 березня 1917 р. // ІР НБУВ - Ф. 107 - Спр. 40; Українська Центральна Рада,- С 48,49.
50. Голос социал-демократа,- 1917,-№ 4, 10, 15, 17.
51. *Полонська-Василенко Н.* Революція 1917 року: Спогади //Український історик.- 1988,- №1-4,- С 124.
52. Киевская мысль,- 1917,- № 92.
53. 1917 год на Киевщине.- С. 13.
54. Там само,- С. 19.
55. Киевлянин.- 1917.-№ 62; Киевская мысль.- 1917.- № 66,
56. Там само,- № 84.
57. Киевлянин,- 1917,-№ 268; Киевская мысль.- 1917.- № 119; Последние новости,- 1917,-№4537.
58. Киевская мысль,- 1917,- № 97; Последние новости,- 1917,-№ 4505.
59. Там само.
60. Киевская мысль,- 1917,- № 88.
61. Українська Центральна Рада - С. 42.

О. Skorokhod

THE FEBRUARY REVOLUTION: KYIV RESIDENTS' ATTITUDE TOWARDS THE CHANGE OF POWER AND THE REVOLUTIONARY EXPLOSION

Article is an attempt of investigation of Kyiv residents' attitude to the February Revolution and their reflections on the new regime in early 1917. The author approaches this problem from a historical anthropological point of view. She researches two important issues of the revolution: a delegitimization of the previous power and the attitude towards the new one.